

מסדת הצדק והיושר שישתדל האב להמות לב אחרים אל בנו בזכות האב, אמנם זכות עצמו היא היא שתקנה לו חן וחסד וזולתו, ועל כן אמר לבנו מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך . הנה לפנינו משך זמן כחצי מאה אשר בו החלו דרכי התורה שבעל פה ללכת ארחות חדשות . לא עוד כימים הראשונים הימים האלה . הקשר האמיץ אשר החזיק את כל הפרושים להיות לב אחד ודעה אחת נרפה מעט מעט . השתדלות הראשים להתחוק תורת הוקנים לעמט התנגדות הצדוקים לא השיגה מבוקשה כי הדרכים אשר ברו להם מצאו מנגדיהם גם בין הפרושים אלה הדרכים היו שנים . האחד, הרחבת מדרש התורה באופן אשר לא היה כמוהו מלפנים . והשני, בירור ההלכות של קדמוניהם למצוא מעמם ונימוקם . ושני הדרכים האלה מצאו מנגדים והשיגו הרפוך ממש שרצו . הם רצו לפשר הדעות, וגרמו המחלוקת . תלמידי שמאי והלל החלו להתרבות המחלוקות, ולא היו מחלוקות עוברות כי אם מתמידות כי למן העת ההוא לא פסקו ואלהים יודע עד מתי עוד !

פרק תשעה עשר

בית שמאי — בית הלל —

שמאי והלל יסרו שני בתים למדרש ולהלכה, והם הביאו את התורה שבעל פה למדרגה חדשה . כבר ראינו שהדרישה בתורה ובהלכה התרחבה . במדרש התורה עסקו למצוא מקור הלכה, והשתדלו גם כן לכרר ההלכות על פי פלפולם . הלל חקר ודרש לעמוד על מעם כל הלכה ולפי סברתו שפט על קיומה או על ביטולה . אבל לשמאי היתה כל הלכה קדומה לחק ולא יעבור, והשתדל בפלפולו לתת לה קיום בכל ענין ובכל אופן, כן יצא מתוך הדברים הנאמרים על שמס, ועוד יותר יתברר כן מתוך מחלוקות בית הלל ובית שמאי אשר חלק גדול מהן יש ליחס ליומנם . לפני הזמן ההוא לא היתה מחלקת בישראל וכבר הודע לנו סבת הדבר למה הותר מוכנס קשר ההסכמה . כפוסט מיס, היה ראשית המדון ויהי לנדר שוטף אצל התלמידים . אבל פרי המחלוקת היה התרחבות ההלכות לאין קצה . וכדומת המראה אשר ראינו בהתנגדות הצדוקים שהיתה סבה להתרבות והתרחבות ההלכות ונולדו דינים חדשים אף כן נראה במחלוקת הבתים . היא היתה אם תקים חדשים אשר לא שיערום הקדמונים . מתלמידי הלל אשר ישבו לפניו נזכרו שנים בשמס והם יונתן בן עוזיאל הגדול בהם ורבן יוחנן בן זכאי הקטן ביניהם . את יונתן ב"ע שבתו מאד והפליגו תורתו (סוכה כ"ה) . אבל אין לנו ממנו דבר הלכה אשר למד רק מכלל מעשה שעשה נשמע ממנו דבר הלכה (ב"ב קל"ד) . לו יחסו תרגום נביאים (מגילה ג'), אמנם אם התרגום כאשר הוא לפנינו הוא ממנו עוד צריך ראינו¹ ר' יוחנן הקטן, קראו הלל עצמו אב להכמה ואב לדורות (ירושלמי נדרים פ"ה ה"ז ובבבלי סוכה שם) ואף אמר כי נהיה אב לדורות והוא הציל את פלמט ישראל משרת . עוד היה חכם אחד שחי בזמן ההוא ונזכר בשמו והיה תלמידו של הלל והוא יוחנן בן התרומי² ולא נזכרו הלכות בשמו אבל יוספר ממנו שפעם

(1) ע"י יונתן ב"ע ג. ד. פ. 63 הר"ר אברהם גיינער. כ"ט א. ש. צד 164 ע"י לקמן פ"כ"ב .

(2) ר"ש ב"ה"ם צד 58 עתה 8 סנה את יוחנן התרומי בין תלמידי שמאי ואת ר' צדוק אינו מנה כלל, ואינו כן שו"ל הב"י ר"א ב"צ אשר כשתייתי למד תורה אצל יוחנן התרומי ראיתי שדחה אוכל פת חריבה במלח בשני בצרת באחי והדעתי לבא א"ל הלך לו ותיס והלכתי לו ראה אותך שכן לתיס א"ל אינו אוכל ותיס [תיס בני תוספתא] באחי והדעתי את אבא א"ל לך אמור לו הבית נקובה היתה אלא שכתמה שמים — ואע"פ שתלמיד שמאי היה לא היה ששה אלא כדברי ב"ה . והשם ר"ש כי מאמר אע"פ שתלמיד שמאי היה מוכס על יוחנן ונזר דעת הנוס' ד"ת אמר אבל בתוספתא מוכס כפירוש שיה המאמר מוכס על ר' צדוק ששם נר' אר"ב"צ וכו' א"ל (אבוי) לך אמור לו מנוקבת דעתה כדברי ב"ה אלא שכתמה שמים לצדיקן שדחה אוכל הלחן כפירוש שא"פ שדחה תלמידי שמאי לא היה נהג אלא כב"ה וכן הוא בתוספתא עזרת פ"ב ומלשון זה מוכס כבירר שלחדיק

שפעם אחת הלכו וקני בית שמאי וקני בית הלל לבקרו ומצאוהו יושב ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית, ואסרו לו הזקנים מבית שמאי אם כן היית נוהג לא קיימת מצות סוכה מימך (סוכה פ"ב מ"ו), ומשמעות הדברים האלה מורה שיוחנן לא היה מב"ש. ופעם אחת לא רצה לקבל תימם לחים מרבי צדוק מפני חשש הטומאה. כי חשב שר"צ היה נוהג כב"ש שהוא היה מהם, עד שהפנים דעתו של יוחנן ואמר אף שהוא תלמיד מב"ש בכל זאת אינו עושה אלא כדבריו ב"ה (יבמות מ"ו: תוספתא סוכה פ"ב). וראינו מזה כי יוחנן החרוני היה מבית הלל ורבי צדוק מבית שמאי. מתלמידי שמאי נקבו ארבעה בשם. האחד הוא רבי צדוק כאשר הוכחנו לפני זה והוא דבק בכל עניי בית הלל כאשר יתברר עוד מתוך קורותיו. השני היה בבא בן בוטי, איש חסיד ונכבד מאד ודבריו נשמעים בעמו. היירוודים עויר את עינו והרג את רוב בני משפחתו (קדמוניות), גם אחרי אשר לקח היירוודים את מאור עינו הלך בעצמו בלאט אל ביתו ויתנבר אליו כדי לתור את דעתו על אודותיו ואודת ממשלתו, וכאשר הכיר מתוך דבריו שאין ברעת בבא בן בוטי להרע או להזיק לו לא במעשה ולא בדבור, או הנפק היירוודים אליו למוכ, ואולי בלבו היה מתהרס על הרעה אשר עשה לו ומן היום ההוא והלאה היה נועץ עם בבא לפעמים (ב"ב ד':) הוא היה ירא אלהים מרבים וחרד על דבר ה' (כריתות פ"ו מ"ג). והפליגו מאד בשבח הסידות וסבלנותו (נדרים ס"ו:) הלכות מיוחדות אין לנו ממנו רק קבלה אחת מבר נשם שמאי הוקן (גיטין נ"ו:). עם היותו מתלמידי שמאי בכל זאת היה נוהג כבית הלל והוא היה המשתדל לקבוע הלכה כבית הלל (ביצה כ': ירושלמי הגינה פ"ב ה"ג תוספתא שם פ"ב). השלישי היה דוסתאי איש כפר יתמה והוא הביא הלכה אחת משמו של שמאי (ערלה פ"ב מ"ה) לכתור דבריו חב"ש ולהחזיק דבריו ב"ה. הרביעי היה יועיר איש הבירה. הוא היה מתלמידי שמאי וחי בימי רבן גמליאל הוקן אשר היה ראש לבית הלל והביא ממנו הלכה אשר הוא הסכים על ידה וקבלה (ערלה פ"ב מ"ב).

מן התלכות הנכרות על שם ב"ש וב"ה יש מהן שיש ליחסן לזמן שמאי והלל או קרוב אחרי מותם, ורובן נשנו במשך הזמן אשר ממות שני הראשים האלה עד חרבן הבית. כי כשתרב הבית נשתקע שם בית שמאי מכל וכל כי כל התכמים התחברו לחברה אחת להשתדל הפשויות הדרושה אם גם שלא הסכימו לדעה אחת בלימוד התורה, ואז נתרבו בהי מדרש. חלוף הדעות בין שני הבתים האלה היה למוקש לדרושה התורה שבעל פה עד שהתאוננו המאורדים על השנוי שנשתנה הזמן, שבראשונה לא היתה מחלוקת בישראל ומשרבו תלמידי שמאי והלל שלא שמשו כל צרכם רבו המחלוקות בישראל ונעשית התורה כשתי תורות (סנהדרין פ"ח: וירושלמי תוספתא שם ובב"מ). ומאז והלאה לא פסקו המחלוקות אף אחרי שפסקו הבתים. תכלית אלה ואלה היתה להחזיק הדת לפי דעות הפרושים ולעשות סייג לתורה אך שונים היו בבחירת הדרך להשיג התכלית. תכונת לימודיהם נכרת בקל אם נתבונן במהות מחלוקתיהם. מכפר מאמריהם בכלל הם: שלש מאות וששה עשר. והם שלשה מינים הלכות, מדרשים, וסיונים

שלהודיע קאי על ר"צ והכי פ' יוחנן החרוני כשראה התיים לחים השש ששא נמאסו כי חשב שר"צ בלי ספק נוהג כרבותיו בית שמאי אבל הוא (יוחנן) שהיה מב"ה השש לוח, שלח לו שלא יהיה חושש שמנסקת היתה כדבריו ב"ה. וזו הסיפור כבריתא שאין להפיה על מה שעשה ר' צדוק כב"ה שא"פ שתיא (ר"צ) תלמיד שמאי היה לא עשה אלא כדבריו של ב"ה. כן פירוש התוספתא בלי שום ספק וכן פירוש דברי הגמ' וכן הבינו בחז"ל שם. (1) שם שנינו בבא בן בוטא היה מתנבא אשם תלמי בכל יום הוקן מאחר יום הכפרים יום אחד אחר המצות היה אילו היו מניחים לי הייתי טביא אלא אומרים לי חסתי עד שתכנס לבית הספק. הנה לפנינו בזה מעשה שהיה, שבבא ב"ה מתנבא בכל יום א"ת והכתיב במקדש היו סקריכם אותו הוקן מאחר יום הכפרים שהיו אומרים לו חסתי. ואלו הן המצות ר' אליעזר העמיד הלכה מתנבא אדם א"ת בכל יום. אך חכמים חלקים ואומרים שאין א"ת אלא על דבר שודונו ברת. ואך ירנבו מעשה ההוא? תלא בלי ספק לא הבחיש את ר"א והורו שהמעשה כן היה, ואם היה כן היה דבריהם מיבחים? ונתברר שאך אם משרת הדין הוא כן כאשר אמרו חכמים, במעשה לא נהגו כן בעוד שהמקדש היה קיים.

כב"ש. בסדר נדון יש הלכות אחת עשרה ובהן שש מקולי ב"ש (שנים במדרש 2) ובסייגים יש ששה אשר המשה מהם מקולי ב"ש ובאחד חורו ב"ה וחורו כב"ש 8). בסדר קדשים שבע מהלכות בהלכה ובהן שתיים מקולי ב"ש 4) שבעה במדרש 5) ואחת בסייגים מקולי ב"ש 6). סכום כלן חמש עשרה. בסדר טהרות מחלקותיהם בהלכה ששים וחמש ובהן שבע מקולי ב"ש ובאחת חורו ב"ה להורות כב"ש 7) בסייגים יש שמונה עשר ובאחד חורו ב"ה להורות כב"ש 8). והנה במספר הגדול הזה מן ההלכות אשר נחלקו בהן ב"ש וב"ה לא נמצא כי אם המשים וחמשה מקומות אשר בהם הלכו ב"ש לקולא וב"ה לחומרא. רוב המקומות אשר מתייר בהם ב"ה הם בהלכה או במדרש ומיעוטם בסייגים וגזרות. ולרוב גם במעוט הזה היתה החומרא תולדה הכרחית מאיזה דעה או מדרש שהחוקיק בס במקום אחר. כמו אם נמצא ששב"א אוסרים לאדם שיפטר איש בנט ישן (גיטין פ"ה מ"ד), ומצריך גם שני למי שגרש. אשתו ולן עמה בפגנרקי (שם מ"ט), אין זה אלא תולדה ממדרשו אשר דרש שרשאי אדם לגרש את אשתו אפילו אם הקריחה חבשילו (שם פ"ט מ"ו), על כן הדין צריכים לחוש אם לן עמה יחד לאחר זמן שכבר שככה רמתו אולי התעוררה תאותו אליה כבימים הראשונים ובא עליה, ואף כמעט זה אינו פוטר את אשתו בנט ישן, וזה בשרתיוד עמה אחרי שנכתב הנט (עי' ירושלמי ותו"ט). וכן גם שאר סייגיו היו מונחים בסברה אם נתבונן בהם. ברוב המחלוקות שרשמנו מקומי ב"ה, אין כן דעת כל החכמים אלא החכמים אחרים תולקים ואומרים לא נחלקו ב"ש וב"ה בדבר זה או שלא קבלו המחלוקת 9).

אך

1) כבא מצינא פ"ג מ"ב, גמ' (ק"א). כבא בתרא פ"ט מ"ה, ט"ס. עבירה וזה גמ' בבלי (פ"ו:). עדינות פ"ו ב' הלכות מקולי ב"ש פ"ה מ"א מקולי ב"ש לדעת ר' יהודה, מ"ב מקולי ב"ש לדעת ר' יוסי ועי' כלאים פ"ד מ"ה ובתו"ש, פ"ה מ"ג ב' הלכות מקולי ב"ש לדעת ר' יששכאל.

2) כבא קמא (פ"ה:). לענין אתנן שנשתנה לדעת התלמוד תולקים שם במדרש התיב. כבא מצינא כמשנה פ"ג מ"ב.

3) עדינות פ"א והורו ב"ה וזו נזירה עי' כלים פ"ט מ"ב, פ"ה מ"א ג' הלכות מקולי ב"ש לר' יהודה וזו סוטה של מצורעת לדעת הגמ' (נדה ל"ד). אינה נזירה. פ"ה מ"ד מקולי ב"ש לר' ישמעאל עי' דייס פ"ג מ"ה, שם מ"ה, ב"ש פ"ג, מ"ד, ב"ב פ"ה ב' הלכות. אהלות פ"ב מ"ג ב' הלכות, פ"ה מ"א, מ"ב, מ"ג וחורו ב"ה טס"א אדירת.

4) תולין פ"א מ"ב, ערכין (כ"ו:). תוספתא ובהם פ"ד ג' הלכות והן תולדות דמחולקת שבמשנה שם פ"ד מ"א וב' מן מקולי ב"ש ועי' בבלי (ל"ח:). מנחות (מ"א:). לענין שיעור ציצית, שם (מ"ג:).

5) תולין (פ"ה:). במשנה פ"א מ"ב. כריתות פ"א מ"ו ועי' ת"כ תוריע פ"ג, ובחים פ"ד מ"א, מנחות (מ"א:). עי' ספרי שלח פ' קפי"ו ובי תצא פ' רל"ד, בכורות פ"ה מ"ב, שם (ל"ג:). ועי' תוספתא פ"ג, 6) תולין פ"ה מ"א ומקולי ב"ש לר' יוסי.

7) נדה (כ"ט:). במשנה פ"ה מ"א ג' הלכות, תוספ' פ"ה, כלים פ"ד מ"ב מקולי ב"ש ועי' תוספתא פ"ד ובתו"ש ד"ה ב"ה, פ"ה מ"א, פ"ב מ"ב, תוספ' ב"ס פ"א וגי' משובשת ובעדות פ"ה מ"א היא מקולי ב"ש לר', במשנה פ"ב מ"ד ב' הלכות עי' עדינות פ"א מ"א, פכ"ו מ"ו, פכ"ח מ"ד, פכ"ט ב' הלכות, תוספ' פ"ו ועי' כלים פ"ט מ"ה, ב"ש פ"ג, מ"ד, ב"ב פ"ה ב' הלכות. אהלות פ"ב מ"ג ב' הלכות, פ"ה מ"א, מ"ב, מ"ג וחורו ב"ה עי' עדינות פ"א מ"ד ופ"ה מ"ב ב' הלכות עי' תוספ' פ"ה, פ"א מ"א עי' תוספ' פ"ב, מ"ג מקולי ב"ש, מ"ד מקולי ב"ש, מ"ה, מ"ו וכלן מקולי ב"ש ובעדות נמנו רק לאחת עשרה אחר לון, מ"ה, פ"ג מ"א, מ"ד, פס"ו מ"ה, תוספ' פס"ו עי' במשנה פס"ו מ"ט, פס"ו עי' במשנה פס"ו מ"ד. פרה פ"ב מ"ו עי' תוספ' פ"א, סהרות פ"ט מ"ה, מ"ו, פ"י מ"ד, מקואות פ"א מ"ה ג' פ"ד מ"ה עי' ר"ש שמשמש שכ"ה חלק. פ"ה מ"ו ומקולי ב"ש לר' עדינות פ"ה מ"ב ותוספ' פ"ד. מכשירין פ"א מ"ב, מ"ג, מ"ד, פ"ה מ"ד, מ"ה ב' הלכות (פ"ה מ"ט לא נמצא שחלקו ב"ה) וביים פ"א מ"א, מ"ב, תוספ' פ"א ה' הלכות. סבול יום פ"א מ"א, תוספ' פ"ב ג' הלכות לר' ור"ב. עוקצין פ"ג מ"ו ב' הלכות הג' כב"ה מניתי ואחת מקולי ב"ש, מ"ה, מ"א.

8) נדה פ"ב מ"ד, מ"ו, פ"ו מ"ד, גמ' (ע"א), פ"ו מ"ו, מ"ו, מ"ה ב' הלכות. כלים פ"ט מ"ה וחורו ב"ה עי' עדינות פ"א, פ"א מ"ג, תוספ' מ"ב. אהלות פ"ה מ"א, מ"ד, מ"ה. פרה תוספ' פ"ד עי' משנה פ"ה מ"א. סהרות תוספתא פ"ה. מקואות פ"ד מ"א, פ"י מ"ו.

9) יתר המחלוקת א"ה לחומרא עי' עדינות פ"א מ"א וחורו. ג' בפ"ה מ"א לר' יהודה, א' במ"ד לר' ישמעאל, א' במ"ה לר' א"א, א' במ"ב לר' יוסי וכלן בהלכה ובמדרש. בעדינות מונה כ"ד מקולי ב"ש, והנישו בתלמוד ופשישו שהמספר לא דוקא עי' יומא (פ"א), ירוש' פאה פ"ו ה"ב ובתו"ש כתובות (ע"ה). קידושין (כ"ג) לשעמים בעל דתי' סתף דתי' עי' בכורות (ל"ו), ובתוספ' דמא פ"ב הגי' לפי תיקון הבבלי, ובתוספ' תרומות פ"ב נ"ב כ"ש לקולא וברורלמו

אך לריק יבלה החוקר זמנו בתו אילו ירצה לבקש סדר וערך מיוחד לכל בית משני הבתים האלה, כי האנשים האלה תמימי דרך היו, בנינו למודיים לא ידעו, כי אם הלכו לתומם בדרישתם, אבל זה אין להכחיש כי מסבסב מחלקותיהם יוצא לנו כי היה לכל אחד משני הבתים האלה נטייה מיוחדת בתלמודו. בדברים שונים אשר בידינו מבית הלל רשומה ומפורשת התכונה, כי בבררם דעתם היו מוסיפים כמה פעמים לתת טעם לדבריהם וגם לפעמים נותנים טעם לדברי שכנגדם, עד שאמרו עליהם (ערובין י"ג:) כי על כן זכו ב"ה להיות ההלכה בדבריהם נגד ב"ש חבריהם¹). מאד מאד אהבו ב"ה שלא לעשות התורה למעמסה על עושיהן אך השתדלו להקל משא המצות מפני תיקון העולם²). בדרכי מדותיו של הלל, שהן מדות הדמדומה והפסדת דעת בני אדם, היו עקבותיהם נודעות, ואלה המדות נוצצות גם מתוך למודיהם. בהרבה מהלכותיהם ראינו כי לא תתנו דיון כי אם על פי מדת הדמדומה והרמטה לבני אדם³). וביתוד היה עינם תמיד על הרק המוסרי והמחשבה הרוחנית בתקי התורה. זה יגלה ויראה מדעתם בבהינת קשר האישות. הם חשבו כי לא יקשר זה הקשר כי אם בתכלי האהבה וברצון הפשי. לפי חק התורה היה רשות ביד האב למסור את בנו הקטנה או הנערה לקידושין (קידושין פ"ב מ"א) קידושין כאלה היו חוקים ולא היה בידה למאן בהם ובעל כרחיה נתקדשה ובעל כרחיה תקיים אותם כי כן הוכן אצלם פשוטו של מקרא. אבל קטנה שאין לה אב נתנו חכמים רשות לאמה או לאחיה להשיאה מדעתה או גם שלא מדעתה (יבמות ק"ו:) כן היתה הלכה פסוקה בימי ב"ש וב"ה. זה המנהג נקבע למזבתה. כי בזמנם ובארצם היו נודמים להשיא בנותיהם כשהן קטנות ולכן לזכות הקטנה אשר אין לה אב נתנו רשות לאמה ולאחיה. אבל אם היא ממאנת בבעל אשר יעדוהו לה אמה ואחיה הרישות בידה לבטל הקידושין. והנה הלכת המאן היתה קבוע בבחינת הארוסה, אבל היה פסק אצלם מה דינה בבחינת הנישואין? וכמו כן לא היתה ההלכה קבועה באופן שאם טת הבעל ולא מאנה ונפלה לפני היבם אם יש רשות בידה למאן ביבם? ולא נקבעה גם כן ההלכה אם זה המאן צריך להיות בפני הבעל ובבית דין או גם שלא בפניו ושלא בב"ד? ועל כל אלה הענינים הוריעו ב"ה את דעתם באופן אשר נראה מתוכו שהשתדלו להרחיק ככל האפשר את ההבדל והאונס בענין האישות, ועל כן שמו לחק כי גם אם השיאוה נשואין נמורים ואין נפשה לבעלה תוכל למאן ולבטל הנישואין, ולא לברר בבעל כי אם גם ביבם תמאן, וגם פן תרך לבבה ותבוש למאס בו בפניו או תבוש ללכת לבית דין, ובלא רצות העמים על נפשה עול ההכרח ולא תמאן אבל לבה לא יהיה עם בעלה כל ימי חייה על כן שמו לחק כי גם שלא בפניו ושלא בב"ד תוכל למאן (יבמות פ"ג מ"א). הרוח הזה שליט גם בחק הגרושין לפי ששת ב"ה. ב"ש לא דרשו את הבעל לגרש את אשתו כי אם במצאו בה ערות דבר, ובשום אופן אחר אין רשות בידו לגרשה, אף אם הבעל רואה אחרי אשר כנס אותה לביתו כי יש לה תכונות נפשיות או גופיות אשר לא נאותו לקנות לה את אהבתו ויודע בנפשו כי לעולם לא ימצא

קורת

ובירוש' פ"ג ה"ד מהפך הני' תי' יבמות (כ"ה). חולין (ק"ה). ועל' כלאים פ"ו מ"א תוס' יו"ט וי"ט פ"ד מ"ח, אך כל דתירושים אינם מועילים להכחיש את המציאות שנמצא ענינים שב"ש מקילים מה שלא נמצא במסנה.

(1) רש"י שם הביא ראיה מברכות פ"א מ"ג. ובשביעית פ"א מ"א מפרשים ב"ה שיעורם דב"ש. בירום של ב"ה מפרש סתמו של ב"ש כמו: אדם שהוא נתון תחת הסדק בש"א אינו מביא המומאה ומפיה שאמרו ב"ה אדם הלל הוא, מפרש דעמנו דב"ש דאין בו הלל סתם.

(2) תנינה (ו' ח'). שבי"ה תתירו תנינה יו"ט א' של פסח כן המעשר. ונניטין (ג"ה). ותוספתא ב"ק פ"י עשו תיקון לחקת השבים. מאכלין את הניינים דמאי והאכסניא דמאי (שבת קכ"ו:). להקל מצות צדקה ולהקל על בעלי אכסניא (רמב"ם לרמא פ"ג מ"א).

(3) כן יוצא מתוך מחלוקתם בבתובות (ג"ס): בנדרה שלא להניח את בנה. גם מסדת החסד תקנו שלא יתא צריך שישיר נדול בכסף קרעין ודי בפורסה להקל על העני (קרושין פ"א מ"א) והתירו לשנות האסח להפסיד דעתם של סרייה (כתובות י"ז).

קורת רוח ושלוש בית בחברתה בכל זאת אין לו רשת לגרשה מביתו אך בעל כרחו יאמר לדבק טוב, אשר בלבו רע רע יאמר עליו, ובלו ספק החליטו ככה מהאמנם בניזרה אלהית הפרושה על כל אדם פרטי ועל כל מעשה פרטי ממעשיו, כי מאז היתה ההגדה מוחזקת בעם כי ארבעים יום קודם יצירת הולד ננור בשמים מי יהיה בן או בת וגו' (סנהדרין כ"ב). ועל כן קשר האישות היה בעיניהם קשר הנקשר בשמים ולא יאות שיתורהו האדם בלתי אם הדת והתורה מחייבות התרתו, אך הדעה הזאת לא היתה נאותה לכונן אושר האדם בכלל ושלוש הבית בפרט ואם תהיה לפעולת אדם הלא בקל תהיה סבה להשתתת המוסר. אבל בית הלל לא השבנו כן כי אמרו, התורה תהפוך בתקוהיה ליסוד המוסר ומהרת החיים ולא תתן חק אשר על ידו אפשר שתבוא סכנה ונוק למוסר, וחק הגרושין יהיה נזק למוסר אם יוגבל כאשר ב"ש יגבילוהו, אבל יהיה רב התועלת למוסר ולאשוש האדם ולשלוש הבית אם יתן דרשות לבעל לנרש את אשתו על כל דבר אשר מצא בה אשר לא כנפשו ורצונו ויהיה סבה לשנאה תחת אשר יאהבנה. את מרת החסד שצרו גם במקום אשר דכריהם הריץ להרוך משפט לענוש את אדם, ובכל אופן האפשרי מעטו מרת ענושו¹). ועתה בהיות היסודות האלה יסודותיהם הלא טיבן מעצמו שלא הסכימה דעתם על נקלה לגזור גזרות, ואם מצאו רק סבה קטנה למנוע מלגזור גזרה מנעו ולא חששו²), והלכו עוד צעד אחד הלאה שלפעמים התירו להעביר על האיסור על ידי הערמה (פסחים ל"ו. וכתובים). בכל אלה התכונות היה דרכם של בית הלל רשום ובית שמאי בהפוכן.

במספר גדול ממחלוקותיהם בעניני הלכות ישנו למטרה בירור הלכות ישנות. אם לבאר מובנן ומעטן³) או להגביל תנאיהן⁴) או להרחיבן⁵) ואם נתבונן במאמריהם נמצא שרוב מחלוקותיהם בהלכה נכנסות בסוגים האלה. ודרכם בבירור ההלכות הישנות וביאורם היה שיה לדרך אשר ברו להם אלה ואלה בבירור המקרא. בית שמאי לא נטו ממונן הדברים בכתבם בפירוש התורה ובי"ה העמיקו בכונת הכתוב והכריעו בשקול דעתם ובסברה⁶). ובתכונת הזאת מצויינים גם פירושיהם בהבנת ההלכות מקדמוניהם. ב"ש החזיקו כל הלכה מקובלת כמשמרת נמועים אשר בשום אופן אין לזו מנמה אף כשהסברה מחייבת הנמיה, ועל כן מובן מעצמו כי זה הדרך גרם לב"ש שלא חרלו מלתת צו לצו וגזרו גזרה על גזרה

ואף

- 1) מחלוקתם בשולח יד בפקדון שבת"א כשעת הוצאה (ב"מ פ"ג מ"ב) ובהושב לשלוח יד (ש"ס).
- 2) דמאי פ"א מ"ו סביו ב"ה שרשאי למכור תינו למעשר ולא נהוש שיוצו שתולין דכל דמיצין לתלת תלין. ע"י שביעית פ"ה מ"ח לענין סבירת פרה ובתוספ' פ"ד לענין סבירת שרות ופ"ו לענין סבירת פירות שביעית ובשבת (י"ח): לענין סבירת הפזו לנו, וע"פ שם פ"א מ"ו וי"ח, ובע"ז (מ"ו):).
- 3) ברכות פ"ח מ"א ההלכה הקדומה לברך על היום ועל היום ונהלקי טה קידם. כשבת פ"ג מ"א ההלכה הקדומה: בירה שהסניקה... לא יהן עד שגרוף ונהלקי פה מותר ליתן. וע"פ ברכות פ"ח מ"ב ב' ד', ביצה פ"ב מ"א פסחים פ"א מ"א, כלאים פ"ד מ"א, פ"ה מ"א, יבמות (פ'). ההלכה פריס ואילונית אין בתם הליצה (יבום ונהלקי כמובנה. 4) שביעית פ"א מ"א ההלכה הקדומה חורשין בשדה לכן ערב שביעית ונהלקי בהגבלה. תרומות פ"א מ"ד אין תורמין מותים על שכן ונהלקי בהגבלה. ע"פ מ"ש פ"ד מ"ה, פ"ה מ"ו, יבמות פ"ג מ"א, ירוש' שבת פ"א ה"ג בשולח ארת, ובבב"י (י"פ). בירושלמי פ"א ה"ח בהלכה בספניה, ובמשנה פ"ג מ"א נהלקי אם נוספין וסתורין. וע"י חולין פ"א מ"ב, ההלכה הקדומה אין מוהסין בגל קציר ונהלקי בהגבלה.
- 5) שביעית פ"ה מ"ג אין מוכרין פירוש שביעית כשה ונהלקי באגרות. מ"ש פ"ב מ"ב ומ"ד, פ"ה מ"ז. עילה פ"ב מ"ד.
- 6) ברכות פ"א מ"ג. פאה פ"ו בש"א ג' לעניים ובית ה"א ב' ומעט ב"ש דכתי' לגר ליתום לאלמנה הרי ג' ובי"ה דגו כשהיה שהקפידה תורה על גר ועני כמו בלקם ופאה ויכר הכתוב בתורה וע"ש בירוש'. פ"ו מ"ו בש"א כ"ד אין לו העמש דלא כתיב בפירוש וזה דברים ככתבם. מ"ש פ"ה מ"ג ותוספ' תרומות פ"ג. שבת פ"א מ"ה בש"א ו' ימים תעבד וגו' שתי' כל מלאכתך גמורה מע"ש דברים ככתבם ובה"א ו' ימים תעשה מלאכה שתעשה מלאכה כל ששה כ"ה בתוספת' פ"א מ"ה איתר. שם (ק"ה). בש"א נולד מרול צירף להספין דם בירת דרוש בשר עילתו ממש בשר אף כשאין עילה דברים ככתבם ובה"א לא הקפידה תורה רק על כריתת הערלה ואין עילה אין מילה. תי' תוספ' פ"א מ"ה ירוש' ימות פ"ה ה"א ות"כ תריע פ"א. וביומא (מ"א), מבר' ב"ש לענין נזיר ממורם דבענין קרא כדכתיב. וע"פ גיטין פ"ה מ"ה, וב"מ (מ"ד). לענין ש"י בפקדון, חולין (פ"ח): לענין כסוי דם באשר, בכורות (ל"ב: ל"ג): לענין כבוד כ"מ לזרים ולגדות, וכן הוא ברוב הפרשים שנהלקי בהם.

נאף על כן היו בית שמאי חמיר מן המחמירים, אבל ב"ה נמנעו בכל האפשר על פי המסברה ושקול הדעת להבדיל בין הענינים ומפני זה יכלו לנסות לרוב לצד הקולא.

משך הזמן אשר התמידו שני הבתים לא נוכל להגביל בצמצום כי לא ידענו הזמן מתי נוסד בית מררשו של שמאי? ומתי נעשה אב בית דין? אבל זה ברור כי לא נמשך פירוד הבתים להלאה מומנו של רבי יהונן בן זכאי. ואם אנו מוצאים עוד אחר החורבן רושמים אחרים ממציאאות חכמים מב"ש אין זה אות על קיום הבתים בתקף זה לעומת זה, אולם אם גם במלה המחברה אין הכרח שברגע אחד יתבטלו כל הלקי ויהפכו את דעתם. אך אמת כי היו אנשים יחידים גם אחרי החורבן אשר לא סרו מדעתם הראשונה, אבל בעבור זה לא נוכל לשים עליהם שם בית. ועל כן קראו המאורדים את בית שמאי בתאר „דורות הראשונים“ נגד ר' דוסא בן הורקנוס אשר תארוהו בתואר „דורות האחרונים“ (ניסין: פ"א.) אף שר' דוסא זה חי בזמן הבית ולאחריו (יבמות מ"ז.). הן אמנם כי יש מתי מעט מן המחלוקת אשר בין ב"ש וב"ה אשר נראה מענינם כי הם מילדי הזמן של אחר החורבן אבל מזה אין ראיה על קיום הבתים אחר החורבן. כי אם נסתכל ביסודי החלוקות ההן נמצא בי אין דבר מכריח אותנו לחלוקת המחלוקת רק בזמן שנעדר הבית, אלא אפשר למצוא מקום למחלוקת ההן גם בשקיים הבית והאחרונים שלאחר החורבן, תלו המחלוקות בהונמאות הנאותים לזמנם. ממין הזה נמצא שתי מחלוקות. האחת: מי שהיה לו פירות בזמן הזה והגיע שעת הביעור בש"א צריך להללן על כסף ובה"א אחד שהן כסף ואחד שהן פירות (מעשר שני פ"ה מ"ו), ועיקר המחלוקה הזאת בזמן הבית. בי בזמנים שונים לא היה אפשר להם להעלות מעשר שני לירושלים מפני שבוש הדרכים והמלחמות ונהלקו חכמי הבתים אם זה בכלל רחוק מקום (עי' בתויו"ט) והאחרונים שקבלו ההלכה הזאת הנמוחה כפי הנאות לזמנם (1). כאשר נמצא כן בכמה מחלוקותיהם שהאחרונים הביאו מהם דברים אשר ידמה בעינינו כאלו ב"ש וב"ה דברו כן ואינו כן אלא הנוסחאות הונסחו מן האחרונים ושמן כן בפי ב"ש וב"ה (2). והמחלוקת השניה בש"א האמר הרי עלי מרחשת יהא מונח עד שיבא אלה וב"ה אמרים כלי היה במקדש ומרחשת שמה. (מנחות ס"ג.) מן הצורה החיצונית של המחלוקת הזאת יש לשפוט, וכבר נשפט (דה"ט צד 54) כי היא מומן שלאחר חרבן הבית, אבל גם המחלוקת הזאת מצד ענינה תתכן בזמן הבית. ומי שנדר בזמן שבית המקדש קיים בלשון הרי עלי מרחשת, ושואל במה יקיים הנדר הזה, הלא מי שמסופק בכונת לשון מרחשת זאינו יודע אם מרחשת על שם מעשיה ונקרא הכלי מרחשת יען שאופין בו מנחה הנקראת מרחשת, או אם מרחשת הוא שם הכלי עצמו הלא הוא אי אפשר שישויב לשואלו דבר ברור רק יניח הדבר בספק וב"ש אשר הם היו מסופקים על כן הוכרחו לאמר יהא מונח עד שיבא אלה, אבל ב"ה אשר היה ברור אצלם שמרחשת הוא שם הכלי על כן יתייבו את הנדר להביא כלי כזה למקדש. ועתה מה הוא זה אשר יכריחנו לאמר שהמחלוקת הזאת היא מומן שלאחר החורבן? אין זה אלא הצורה החיצונית ממאמרם של ב"ה שאמרו: כלי היה במקדש, אבל מי יאמר לנו שאין זאת אלא נוסחא שהונסחה בזמן מאוחר? וודאי כן הוא כי מי שבקרא בלשון התנאים הקדמונים יבין כי הנוסחא של המחלוקת הזאת כפי מה שהונסחה בתלמודנו הבבלי אינה עיקרית ונושאת על מצחה מסובע שנמבעה בזמן האחרון. והאמת הוא שנסמרו אלה המחלוקות מאחד מתלמידי ב"ש אשר עוד חיו אחר החורבן, או שהמאמרים הנקראים פה

על

(1) עי' בתוספתא מ"ש פ"ג דמנחה ובידוש' ספ"א מס"ש הגי' כדברי ב"ש וזה נכון.

(2) עי' תוספתא ובי"ש פ"א כשהיה ר"ע מסדר הלכות לתלמידיו ובי' אר"ש כן אמר ב"ה לבי"ש, שם מוכח שאין אלו דברי ב"ש וב"ה עצמם אלא ר"ש שם כן כפיהם. ואינו צריך לראות הדין שהקי' בפרשנות ובתלמודים ימצא כן כהרבה מקומות.

על שם ב"ש אמרם אחד מתלמידיו אתר ההרבן וקראום על שם ב"ש, על כן בשום ענין אין להביא מזה ראיה על קיום הבתים ובפרט קשה לצייר ענין שני הבתים ממות שנאי והלל והלאה. ב"ה נשאר קיים שמרע הלל הנשיאים וראשו הסנהדרין והתלמוד. אבל מה היה לב"ש אחרי מות הראש? אלו היה בית מדרש מיוחד בהברה שאחר עמד בראשו ואין לא נזכר מי היה הראש וזה מכריחנו להשיב שלא היה בית מדרש מיוחד להם אולם אחרי מות שמאי שהיה מספר רב מתלמידיו קיימים זמן ארוך והם נקראים בשם ב"ש. במקצת הלכות נזכר מענין איוו מומנם של שמאי והלל. כל המחלוקות אשר נחלקו ונדע לנו שדעת שמאי עצמו נוספה לדעת ב"ה, או שאינה לא בדברי אלה ולא בדברי אלה רק היה לו דעה שיוחדת, מחלוקה בואת היא מומן מאוחר. כמו במחלוקתם: שאור טמא שהחמיץ העיסה כמה שעורו (עלה פ"ב מ"ד) שהעיד אחד מתלמידיו שמאי ששמע מרבו כשיעור ב"ה (שם מ"ה) ומחלוקה זו היא מומן מאוחר ואולי גם במקומות אחרים (עדות פ"א מ"ז ח' י' י"א) אשר ב"ש וב"ה חולקים ושמאי היה לו דעת אחרת, שנטו ב"ש מדעת רבם מבלי דעת אותה ורק אחד מן התלמידים ידעה והודיעה לחבריו. ומצאנו מחלוקת בין ב"ש וב"ה אשר הלל לא אמר לא בדברי אלה ולא בדברי אלה, אך נאמר הלל לעצמו היה אומר כך וכך כלומר שהיה נשאר יהוד בדעתו (מעשרות פ"ד מ"ב ותוספ' פ"ג) בזה נרמז במירוש כי היה כן בומנו ולא הסכימו עמו חבריו ותלמידיו. במחלוקתם אם סומכים על עולת נדבה ביו"ט (ביצה פ"ב מ"ד וש"ג) מבורר שנחלקו כן בימי הלל (ירוש' הגנה פ"ב ותוספ' פ"ב). במחלוקה אחת שחזרו ב"ה להורות כב"ש נראה כי זה היה בומן שמאי והלל. והוא: (יבמות קט"ז:) בש"א תינשא ע"פ עצמה ותטול כתובתה ובה"א תנשא ולא תטול כתובתה. ולמה אמרו לא תטול כתובתה? שלא דרשו מדרש כתובה, שכתוב בה כשתנשאי לאחר תטלי מה שכתוב לני. ולמה לא דרשו? מפני שגם הלל רבם לא דרש. אך הלל שב מדעתו ודרש. וע"כ נראה שכל זמן שהלל לא דרש גם תלמידיו לא דרשו והיתה מחלוקה בין ב"ש וב"ה, וכשחזר הלל מדעתו ודרש גם תלמידיו דרשו מדרש כתובה והירו להורות בדברי ב"ש (עי' ירוש' כתובות פ"ד ותוספ' פ"ד ויבמות ק"י). ובתוס'.) וכן מחלקתם אם נודרים שבועה להרנים להרמים ולמוכסים שהיה: הירודים בראותו כי לב העם איננו נאמן אתו העביר דת כי כל איש ואיש יבואו בשבועת האלה להיות נאמנים למלכם והממאנים להשבע ענש קנס ממון או בגופם. את שמאי והלל וכת האסוים לא השביעו כי בטח בתכונת רוחם שהיו אוהבי השלום (קדמוניות סנ"ז פ"י) כששת אלפים מאנו להשבע וענישם בממון (ס"ז פ"ב). בסכת המעשה הזה בלי ספק התעוררו על השאלה הזאת ונחלקו בדעותיהם. הממאנים להשבע היו מב"ש והם אמרו שאין נשבעים. במקום שנוכחים וקני ב"ש וקני ב"ה אין זה מכונן על שמאי והלל עצמם אמנם יחזירו הבתים נקראו וקנים (סוכה פ"ב מ"ו. תוספ' ר"ה פ"ב, מנותות מ"א. דה"מ צד 55). בדמון מחלוקתיהם לא נמצא בדיני ממון יותר משמונה וברדני קרבנות לא יותר מארבע (1) ומעם הדבר יען שמעשה הקרבנות מסור לבתנים והם ידעו דקדוקי המעשה בהיותו דבר הנהוג בכל יום והמחלוקת בדיני קרבנות אצל המאותרים זה היה מפני שאחר הירבין נפסקה עבודת הקרבנות ונשתכחו הדיונים. ודיני ממון היו מסורים לבתי הדיונים והבמי הדרישה הניתום לדיינים אשר נפקדו להעמיד משפט. ומסבה הזאת לא נמצא שנחלקו בדיני סנהדרין ולא בעונשים על העברות. ובפרט נראה כי רוב מחלוקתיהם הן בענינים המיוחדים ליהודי הפרמי ובדינים הנתנים ביד כל אדם. גם אין מחלוקת ביניהם בדיני מגילה וקריאתה ולא בדיני תענית וסוטה ונגעים (דה"מ צד 55).

אם

(1) מחלוקתיהם בד"מ: יבמות (ל"ח), שם (ע"מ:), יבמות (נ"ה), ע"י תוספ' ב"ק פ"ד, ב"מ פ"ג מ"א, מ"ג, נ"ב (ק"א), ב"ב פ"ב מ"ח, מ"ט. בקרבנות: תוספ' פסחים ע' ובה"מ פ"ד מ"א, נ"ב (ל"ה); ע"י תוספ' פ"ד, מחלוקת בסמיכה (ביצה י"ט); ב"ק (כ"ה). לנין אתנן שנישנה.

אם גם שנחלקו בדעותיהם לא חלק לבם אך נהגו אלה באלה באהוה. והאמת והשלום אהבו (יבמות י"ד:) ובית הלל הלכו עוד צעד אחד הלאה שהיו נוחים ועלובים (ערובין י"ג:) אך מקרי הומן אשר התחדשו לרע על ישראל הפעילו גם על שלום הבתים לרעה. כל ימי הירודים ובנוי היו רעים לעם, אבל סאת הרעה לא נתמלאה עד אשר הכרית רומי את ממלכת יהודה משורש וחבר ארצה אל ממלכת רומי ושימה כאחת ממדינותיה, ונתן כל ענינה תחת יד פרת רומי. הוא נתן עליה מסים ודרים תרומתה, דיני נפשות היו תחת ידו, ובירדו לבקר משפט הסנהדרין, תיקונים חדשים כאלה היו סבה לשערורה החדשה, או התחדשה כת הקנאים (Zeloten). הכת הזאת קנאה קנאה עזה נגד הרומים, האות אשר נשאה על רגלה היה ר"ק לה' המלוכה ואין לישראל מלך בלעדי, אוי לגבר שם אנוש אדון לו ומטה שכמו לסבול עול בשר ודם" (קדמוניות ס"ו ע"י גרעץ). מיסרי הכת היו יהודה הגלילי וצדוק. הכת הזאת התגברה יום ויום ועשתה מעשה במתשך ובנלווי. אין זה תוכנה: לספר מעשה תקפה וגבורתה, אבל ראוי להתבונן ביחוסה אל הבתים. גם ב"ה אף כי היו נוחים ועלובים ככל זאת רע עליהם מעשה הרומים ונזרותיהם. כי איך תנוח לבם לעמת העשק אשר עשקו את ישראל, וגוילים וחומסים כל יגיעם, בשומם עליהם מס לגלגלה, ותרומה כתבואת הארץ מבתיהם ומכל קנינם? ותרו להפך. בסכת אלה הנזרות שמו התכמים חקים חדשים לתבוות ולהתעיב את כל איש ונתן ידו לרומים להיות בעווריהם בהרמת המסים והתרומות והמסם ואמרו על הגבאים והמוכמים שתשובתם קשה (ב"ק צ"ד:) והיו בעיניהם כגזלנים וחומסים (סנהדרין כ"ד:) וגורו שאין פורשים מתיבת המוכמים, ולא מכים של גבאים, ואין נוסלים מהם צדקה (ב"ק ק"ג.) ולא מצאנו מתנגד לחקים האלה ובלי ספק כב"ש כב"ה היו לב אחד בדבר זה. אבל זה מונח בתכונת ב"ה מצד שהיו נוחים ועלובים התכנעו תחת עול סבלם כי ידעו והתבוננו כי אין כח לעמוד נגד הרומים ע"כ דומו לה' והתחוללו לו. לא כן ב"ש הם היו מגנדי הממשלה בנלווי ובלי ספק היתה ידם עם הקנאים. וזה הדבר גרם להתרחב הפרוד בין הבתים עד שגם מחלקותיהם בדינים הונתו בנפש פרה. מחלקה כזאת התבערה כהתועדם יחד בביתו של חנניה בן חזקיה בן גרון (שבת פ"א מ"ד) בועד שהוא נחלקו בי"ח דברים, ובי"ח רבו ב"ש על ב"ה, ובי"ח הסכימו וגזרו עליהם. בפעם ההיא עמדו אלה מול אלה כחימה גדולה. ותלמידי ב"ש שלחו יד בתלמידי ב"ה. ונאמר על היום ההוא כי היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל. על התועלת ברבוי הסייגים והנזרות אשר עשו כיום ההוא לא היו חכמי הדורות שלאחריהם שוים בדעותיהם. אחד מן התכמים (ר"א בן הורקנוס) שבת מעשהם כאמרו שביום ההוא נדשו את הסאה ודרבו סייגים במדה גרושה ויפה עשו. אבל הכם אחר (ר' יהושע) גנה המעשה ואמר ביום ההוא מחקו את הסאה בעשותם גדר לגדר וצו לצו אשר גדלו מנשוא, וע"כ בדרבותם גזרות הרבו מכשלה (ירוש' תוספ' שם ובבבלי ק"ג:) כבר נעלם מהקדמונים מה היו הדברים שגזרו ושרבו ושנחלקו עליהם. זמן המעשה הזה היה בדור האחרון שלפני תרבי"ב, בעת אשר לא נהגו עוד בשלום ובאהוה זה עם זה כבראשונה. שבתהלת ייסוד הבתים נהגו אלה באלה בשלום וברעות, ולאחר זמן נבדלו בדעותיהם גם בבחינת מצבם לעמת הממשלה שב"ש היו מגנדי הממשלה וידם עם הקנאים, ובי"ח השתמרו ממרידה והכנעו לפני הרומיים והילוק הדעות בזה הוליר איבה ביניהם וזאת האיבה התפשטה גם על מחלקותיהם בדינים, וע"כ נבין הסבה אשר התקוממו חכמי הבתים בועד ההוא אלה נגד אלה בהרי אף, ונדרה גם כן בקירוב את זמן הועד, כי היה בעת לא כביר ארתי מות אגרופס הראשון כאשר התעצמו הקנאים להתחבר ביותרן עז נגד הרומיים. ואף אם נאמר שלא היה זה הועד בימי חנניה בן חזקיה אלא בימי בנו אלעזר שהוא היה אחד מראשי הקנאים (גרעץ ה"ג הערה 26) בכל זאת מורלמס הוא שמן הומן אשר ב"ש היה נמשך ארתי הקנאים וידי

יום חכון עמם גם מאז הפרע השלום ביניהם ויהפך לאיבה ומריבה כל היום ¹). להכיר יתום הבתים זה לזה הוכרחנו ללכת איזה צעדים קדימה במעגלי הזמן. עתה נשובה נדרפה לדעת הקורות הפרטיות אשר קרו אחרי מות הלל והלאה.

פרק עשרים

הנשיאים, ששעין, נמלאל ששעין ויחמי דרם.

אחרי מות הלל עלה שמעון בנו לנשיאות (שבת ט"ז). מקורות חייו לא הודיע לנו מאומה, ולא נזכרו הלכות בשמו. אחריו עלה לנשיאות בנו רבן נמליאל הזקן. ימי נשיאותו הראשונים היו רעים והמם נציביו רומי כבד על העם. כאשר בכל עת ובכל דור אם שבט הנוגש ינוח על גורל ישראל ונואשו מישועת אדם או ישאו עינם למעלה ויקוו כי יעשו אותה ומפתים בארץ כי ישלח ה' מלאכו וגאלם מיד חוק ממנם. אף כן היה בימי רבן נמליאל הזקן סאת הרעה נמלאה ותקוהם ליום בא הגואל מהשבתם כל היום. או התהדרשה כת בקרב היהודים ונתנו עיניהם אשר האמינו כי מיסדה גואלם. אחד מהמריביצים למודיו בעמים הוא חכם מן היהודים המכונה שאלו אשר היה מתלמידיו ר"ג והוא עצמו מתפאר כי ישב לפני ר"ג ורחאבק באבק רגליו (א. ג. 22,5), ובעת שאהדים מבעלי הכת עמרו למשפט לפני השופטים היה גם ר"ג אחד מן השופטים. בימים ההם גלתה סנהדרין וישבו לה בהנות ובטלו דיני

נפשות

1) בדה"ט צד 53 מיחס גיורת י"ח דבר לזמן של תהלת פירז הבתים. נרצח ח"ג הערה 26 החליט שהיתה כד' שנים קודם הדרבן. וראיתו (א) שמדברי ר"א ור"י בתלמודים ובתוספ' נראה שמדברים במדבר שארע מקיבו. על ראה זו אין לנו פה להשיב רק נאמר שלנו נראה הפוכו ור"ם ערב בדברי. (ב) בע"ז (ל"ה). שאל ר' ישמעאל לר' יהושע למה אכרו נבינות ש"ג בהנאה? והשאר ר"ל לדבר אחר. אמר עלא וכו' גיורת הדרשה היא. ור"י הירושלמי מפני שבקרב אסרום. וזה ראה נרצח על לילות הנזירה. אך נראה הבור הדברים בשלמות: גיורת תרשה ואין מפקפקים בה. ומסקי: כי גיורת גורה במקרה לא מגלי מפני עד יב"ה. הרי שלדית התלמוד נגורה בימי ר"י ישמעאל ולא עמדה גיורין יב"ה. והנה ר' ישמעאל היה תינוק בעת החרבן, והנהיה היה זה זמן רב אחר החרבן ואך נקח מזה ראה על גיורת י"ח דבר? אבל מכור שבכר מהאזרחים נגלם ענין ופסני. ובירוש' אפר מפני שבקרב אסרום ור"י כפן היה. וגם זה העלם דבר שאם השיא לר"א מפני שהיה ר"י קמן למה תראה ל' יהושע לר' ישמעאל אהי? ולמה התחיל לומר הפעם ולא השיא לר"א מיד? אלא ראה שפעם הסגס מר' יהושע וכששאלו ר"י הפש למצא הטעם, אבל ר' ישמעאל משיבו ולא קבל המעם ותשובתו נצחות ע"כ השיא לר"א. וע"כ אין דברי התלמוד בזה ראה כל עיקר ואנו אין לנו אלא דברי המשנה והם מורים שהתקנה ישנה. (ג) אחת מהגזרות לדעת רשב"י היא מתנותיהם. ולפי התוספת ביוסףנו גור אליעזר ב"ח שלא ליקח קרבתות מכריזים וזה היה בןאף ימי הבית וע"כ כל י"ח דבר כן. וזה ראה אלו ידענו בבירור שהתנותיהם כוללי י"ח דבר. אבל נוכל להפך הדיעה ולומר שהשעית רשב"י מופתית ואין מתנותיהם מ"ח דבר יין שלדברי יוספן אליעזר גור על זה ולא קדם בימי הגניזה. אך נרצח מוכיח שג"י המשנה משובשת ונרם אלעזר ב"ח חחת הגניזה ב"ח. וכתב שג"י זו היתה לפני בעל סדר הדרורות. וזה פעות. שבעדך הגניזה כתב בעם הירושין: לא כולם כנראה ב"ח. ה"ה כי ר"י ב"ש תלמיד ר"ם והוא בגמלת הגניזה ובפ"ק דשבת ופ"ק מ"ח כי סעונו של ר"א ב"ח ב"ג כתבו מ"ח. והוציא נרצח מאש"ו ובפ"ק דשבת וכו' שגרים בששנה אלעזר ב"ח, אבל צדורו ששקף סה"ד את דברי הירושין והעתיקו. וה"ל הירושין ונ"ל שלא כתב כולה כעו שג"י בשנה בפ"ק דר"ח כי יהודה ב"ש תלמיד ר"ם בכל השמך והוא במ"ח. וכן מ"י (בלומר הגניזה ב"ח) סתרי והוקאל וכו' והוא (הגניזה ב"ח) ונזר לטוב בלא ריאתא ב"י התחלת ובפ"ק דשבת (ובן הוא באמת שם). ובסוף מ"ח כי (ג"ל כתב) סעיטו של ר"א ב"ח ב"ח ב"ג כתבו מ"ח. והן הדברים שהעתיק בבחי' בקיצור. ושאלו לנו שגרים בששנה ר"א ב"ח? עוד כתב שכל הסקורה השיגים אינם מבירים אלא את אלעזר ב"ח ותפקי על המבילתא פ' יתרו. ועל הספ"ק סוף פ' כי הצא. ואנו לא אבינו ראה זו וכי מפני ששמענו כי הדרשה מאליעזר ב"ח הייבון אנו לשכשך הפסחים הנביאים את הגניזה ב"ח? וכי כעורה ח"א מה שאמר רב בני הדרשות הגניזה ב"ח. ובששנה ובביריותא דשבת תמידי הגניזה ב"ח ולמה נמשך כל אלה ממנו ג"י משובשת בספרי שביריותא דספ"י מביאת בגמרות (מ"ח). ובשם הגניזה (וי"ל גם ג"י הלקום) ובחוס' ד"ה כי נבי' בספרי ג"כ הגניזה. וראיתו מבחי' אינה ראה שג"ל בה"ג: והם כתבו מ"ח בעלית (אלעזר בן) הגניזה ב"ח ב"ג כשעלו לבקר (ביד שלאחירות עמרו ונתווה) והנה מ"ח שהיה בין שני הצאי ענולה אינו מבחי' א. והוא גליון ע"כ המפיש למ"ח. ועתה מאן שפ"ן ומאן רשקין לשבש המשנה והביריותא והגמ' מפני כעית המפיש למ"ח? עוד הביא ראה ש"ח דבר גנור בסוף הבית ובימי יוספן. שהוא ספסר שהודים בסוריא וקסין שלחו ליהונן נישקאלא שישלח להם שמן על ישראל מגליל כי אחר להם לאכול שמן ש"ג. ואך עשו עד הנת? אזי שער היום הרינו אלה אחר. ומה שר ראה האז זו? זה כעשו שמן מהור שבכר אול מכליות ויראו שהיו נאמסים לאכול שמן אחר. ורמזו לדבר שונות שמן ישנה: והנאי (ירוש' שבת פ"א ה"ד) אר"י בשם ר"א בן צדוק מקובל אני שכל גיורת שביד גיור על הצבור לוי קבלו רוב הצבור עליהם אינה גורה בדרן ומצאו גורה של שמן וראב"צ חי בימי הבית ולאחריו ובאמרו מקובל אני ביסעש שמירינ מקבחה סמוך קרין. ואופ"ר שמי שקבל מהם כדקי ומצאו ולשון זה מוכיח שהגמיה על גורה קרופה. סוף דבר כל ראותנו נפלו ביריותא אלה סמיכה כלא וכלל.

נפשות (שבת מ"ו.) בימי ר"ג נגזרה גזירה רעה על ישראל. הקיסר מיביריאוס מת ונתקשר קליגולא, ורם לבבו ועשה עצמו אלהות, וצוה שהיהודים יעמידו צלמו בחיבל. השמועה באה לירושלים ערב יו"ט הראשון של חג, ונהפכה שמחתם לאבל. אמר להם אחד מן החכמים ושמעון הצדיק שמו, עשו מועדיכם בשמחה כי עצת הקיסר לא תקום, ואף היה כן כי טרם היתה הגזירה לפעולת אדם נהרג קליגולא והופרה עצתו (מ"ח פ"א). אחרי מותו נתקשר קלודיאוס, ואגריפס נכד הורדוס, אשר עורר להסב אליו המלוכה, היה אהוב לקיסר החדש עד כי המליכו למלך על יהודה. הוא היה מלך נבון וצדיק. ימי ממלכתו היו טובים לישראל, ובכל זאת אחד מן החכמים, שמעון בשמו – בלי ספק שמעון הצדיק הנוכח – פגע בכבודו ואמר בקהל עם כי איננו ראוי ליכנס למקדש כי אינו ירא אלהים באמת. כי רע עליו המעשה אשר אנריפס בנה התיאטרות בקסרי כמנהג הרומיים, ומלבד זה מאס בו יען שתולדתו מן האדומיים (קדמוניות ס"ח פ"ו), אבל שאר החכמים לא כן עשו. ופעם ארת קרא אנריפס בקהל את פרישת המלך וכתיבנו ללא תוכל לתת עליך איש נכרי בבה בזכרו את מולדתו, ואמרו אליו: אל תתורא אנריפס אחינו אתה אחינו אתה. (סוטה פ"ז מ"ט) המאורעות האלה יפרשו אור על דעות חכמי הזמן ההוא. אנריפס בנה תיאטרות כמנהג הגויים והחכמים לא התנגדו לו. וגם שמעון המתנגד, באחרונה כאשר נקרא בסנות המלך לקסרין וראה את מעשה התיאטרות, הודה בעצמו כי שנה להשוב כי המנהגים האלה הם נגד הדת וחור בו. מזה נראה כי איסורים כאלה לא היו בעיניהם איסורים מצד עצמם רק היו תלויים במקום ובזמן. והקפידה לרחק או לקרב באה תמיד להרגיל מצבם נגד האומות. ורק בזה נבין אשר כמה גזירות נגזרו פעמים גם שלש בומנים שונים כמו שראינו בגזרת טומאת ארץ העמים ולבלי זכויות, ובגזירה שלא ללמוד חכמת יונית. וגם כשגזרו היה כלל אצלם שאין גזורים גזירה על הצבור כשאין רוב הציבור יכולים לעמוד בה (ע"ו ל"ז: וש"נ תוספ' סנהדרין פ"ב). ומשמע זה נעשה התקנה שכל גזירה או תקנה אין לה כח המאסר כי אם כשהנשיא מסכים על ידה. ופעם אחת הלך ר"ג אצל השלטון שבסוריא ושהה לבא ורחק הזמן לעבר השנה, ועברוה חבריו בתנאי שירצה הנשיא. ר"ג (סנהדרין י"א. וש"נ) והתקנה הזאת היתה צורך לזמנם, כי מעת שרבו תלמידי הבתנים רבו המתלוקות וב"ש גזרו גזרות לאין קצה. העם לא נמשכו אחריהם כי לא יוכלו שאת משא הגזרות. לכן תקנו שאין לגזור כי אם בהסכמת הנשיא. וביחוד אין מעבירים השנה ואין עושין צרכי צבור אלא על תנאי – שירצה הנשיא ולמה זה? – כדי שיקבלו הצבור עליהם (תוספ' שם פ"ב) 1.

אלה הן התקנות המיוחדות לר"ג א) העדים שראו את החדש בשבת לא היו וזין ממקומם כל היום... ואין להם אלא ד' אמות, התקין רבן גמליאל שיהיה להם אלפים אמה לכל: יוח (ר"ה כ"ג:). ב) תקן שמשאיים את האשה ע"פ עד אחד (יבמות קמ"ו:). ג) בראשונה היה המגרש על ידי שליח מבטל הגט בפני ב"ד של ג' ולא בפני השליח התקין ר"ג שלא ירא רשאי לבטל כי אם בפני השליח (גיטין ל"ב:). ד) התקין לכתוב בגט שם האיש והאשה וכל שם וכנוי שיש להם (שם ל"ד:). ה) התקין שאשה שבאה לגבות כתובתה מנכסי יתומים תהיה נודרת על כל מה שירצו שלא קבלה כתובתה (שם). ו) התקין שהעדים תחמין על הגט ולא די בעדי מסורה (שם ובגמ' ל"ו:). אלה התקנות עשה מפני תקן העולם. ונראה מזה כי במקום שנדרש איזה דבר לתקן העולם נטה מן המקובל אף בהיות הקבלה נוסדת בתורה. וע"כ

1) בהריות (ג). אמרו סמכו רבותינו על רשב"ג ה"א כ"צ שהיו אומרים אין גורין וכו' ודבר מזה ר' יהושע כ"ב כמדבר מקובל ועי' הוב' סוטה פ"ו: וצ"ע בני'. וראה שר"ג בעל המעשה הוא ר"ג הוקן כי ר' יהושע ור' פפיים בעריות פ"ו מעדים שמגבירין על הנאי ועם מוכא זה המעשה והוא מכלל הערות ואולי מסכתו נתיסרה ההלכה שמעבירין השנה על תנאי.

וע"כ התיר את המוחזקת לאשת איש ע"י עד אחד אף שהתורה אמרה ע"פ ב' עדים יקום דבר. ותקן שביטול השליחות לא יועיל לבטל הגט אף שמן הדין הגט בטל, וגם תקנתו בכתיבת עדי החדש אינה מסכמת עם הקבלה. כי לפי הקבלה אין להם כי אם ר' אמות ואיך נתן להם ר"ג אלפים אמה? אין זה אלא מפני שירד לסוף דעת התורה שתכלית התיקון העולם, וע"כ כשכמריה תקון העולם ללכת צעד אחד הלאה מאשר הלכה התורה אם משנה הענינים או הומנים לא הש והלך, כמשפט זקנו הלל. עוד מצאנו תקנות מפני תקון העולם אבל אין בידנו להוכיח כי יצאו מב"ד של ר"ג (גיטין מ': מ"ה. וע"ב) שאפשר שנתקנו אתר התרבין. אך אחת מהן נראה שהיא מוכן הבית ואולי היה ר"ג המתקן. והיא: המוכר שדחו לנכרי וחזר ולקחה הימנו ישראל הלוקח מביא בכורים מפני תקון העולם (גיטין מ"ו). ואולי יש ליהם לר"ג התקנות שתקנו להרחיק איבה בין ישראל לגוים. כמו: אין ממחין ביד עניי גוים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום (שם נ"ג). ומחויקין יהיהם בשביעית ושואלים בשלוםם ופרנסים ענייהם ומבקרים חוליהם וקוברים מתיהם (שם ס"א. גרעין). ויש ליהם כל זה לר"ג כי ידענו שגם אנריפס המלך אוהבו השתדל להחזיק השלום בין יהודים וגוים והיה מטיב גם לגוים (קדמוניות ס"ח פ"ה) ובעת ההיא היו היונים היושבים ביניהם מתרעמים כי אין היהודים משגיהם על עניי נכרים בחלקם הקופה לעניים בכל יום (א. ג. י"ט) וע"כ מפני האיבה תקנו שמתרעמים ענייהם. לפעמים נזכר ר"ג סתם והוא ר"ג הוקן. פעם אחת היה ר"ג יושב על גבי מעלות בהר הבית והיה יוחנן סופר הלוי עומד לפניו וג' אגרות התוכות מונחות לפניו, א"ל מול אגרא וכתוב: לאתנא בני דרומא עלאה ולאחנא בני גלילא תתאה, שלומכון ישנא לעלם, מהודענא לכון דומן ביעורא משא וכו'. וכתוב לאחנא בבבל ולאחנא במרי ולשאר כל גלותא דישראל: שלומכון ישנא, מהודענא לכון, דגולויא רכיכון ואמריא ערקון וחננא דאביבא לא משא ושפירית מלתא באנפאי ובאנפי תבראי ואוסיפת על שתא דא תלתין יומין (סנהדרין י"א: תוספ' פ"ב וירושלמי שם ובמ"ש פ"ה). ורק בזמן ר"ג הוקן היה סבה לעבר השנה בשביל גולויא ואמריא שהיו צריכים לגולות לקני ילדות ואמריא לפסח 1). הלכות אין לנו ממנו כי אם שלש (ערלה פ"ב מ"ב פסחים קט"ז: בכורות ל"ח. 2) ונמצאו ממנו הוראות (פסחים ע"ד. פ"ח: תוספ' ע"ו פ"ג) ובכלן נוטה לקולא. וכן הגיעו אלינו מקצת מעתגי ביתו (שקלים פ"ג מ"ג פ"ו מ"א). ודבר פלא הוא שעם נפיתו לקולא היה מחמיר בדיני טומאה (ברכות ל"ח). ופעם אחת אמר לכהן המזה מי תטאת פרוש לאחוריק שמא תטמא (תוספתא פרה פ"א) אף שלפי הקבלה, מי תטאת שעשו מצותם אינם מטמאים (פרה פ"ב מ"ד). בכל אלה לא נזכר בתואר „הוקן“ אבל ממהות הדברים נראה שאינו אלא ר"ג דזקן ולא אתר 8).

סן

- 1) בנש' יהונו זה המעשה לר"ג דיבנה ובתר דעכרוהו מנשיאות כפרש"י תוס' ואינו כן כמ"ש בפנים והר"ד הרש היות כס' הרבי הובאת פ"י בתר דעכרוהו אחר שגברו השנה ושכחו על מה שסומפר שר"ג לא היה פנים בעבור השנה ועכירה הכירוי ע"פ שירצח הנשיא וע"כ כתב באנפי תברי. אבל למה כתב באנפי והוא לא כן? ועי' בירושלמי שהביא הנוסח בשם רשב"ג שכתוב בה באפיו ובאנפי תבראי. ודברי רשב"ג הם ספור דברים להודיע אך נהגו הקדמונים לכתוב בנותן הבית. כי כן נרס' בירושלמי ובתוספתא ר' ינאי אמר משום רשב"ג שהיה אומר אמריא רכיכון וכו' ועם זה דברי הרב הנזכר אין להם יסוד. אבל איך שיהיה ברור הוא שר"ג הוה הוא ר"ג הוקן. ואעיר עוד על מה שכתב יאפט ח"א צד 382 ליהם ההלכה מושג גדי מקולם בלילי פסחים (ביצה כ"ב:) לר"ג הוקן. והמעין שם היסב בחבור המשניות כולן ימצא שאינו כן ואין צורך להאריך:
- 2) המאמר בפסחים הוא בודאי לר"ג הוקן כי ב"ש ובי"ה מוסבים עליו והמעין שם יראה שכל דברי המשנה עד מתקופת ב"ש ובי"ה הם דברי ר"ג ועי' שם כי קצתה.
- 3) יש להעיר פה על משנה דר' תנינא בן תנינא שהדירו אביו בגזיר והביאו לפני ר"ג (גזיר כ"ט) שגם זה היה ר"ג הוקן שלא מצאנו אחר ההרבן נזויר נזירות מפני הטומאה יחסיון הקרבנות אך הרמב"ם פ"ב הבי"א מנזירות פסק שגורזין נזירות בזמן הוה. והשיג עליו ראב"ד וכתבו: שאין הפרש בין א"י לח"ל ואסור להזיר בכל מקום. א"כ להרמב"ם אפשר שהיה היה בימי ר"ג דיבנה. אבל מן התוספתא דניה פ"ה ימירוש' דנזיר נראה שאינו כן, ששם נאמר: שכאשר השיב הנזיר לר"ג דברים מושכלים נשקן ר"ג על ראשו ואמר מובחמ אני שיהיה מורה הוראה בישראל ועל

מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות. הוא היה הראשון אשר כנווה בתואר הכבוד, רבין ולא ידענו הסבה¹ ואולי לא היה ליה סבה מיוחדת אך מדותיו אהוב בעיני כל ומכובד מאד ע"כ לא היה העם מזכירים שמו בלא כנוי הכבוד הזה, ומאז היה הכנוי הזה תואר מיוחד לכל הנשיאים. על הכבוד שכברוהו יעיד מה שאמרו עליו: משמת ר"ג הוקן במלל כבוד התורה (סוטה ס"ט). אבל גם מאמרם שאמרו: משמת במלה מדרה ופרישות הוא עד כי יאות לו הכבוד שנתנו לשמו.

כאשר במותו במלל כבוד התורה כן גם אז במלה שלות העם. כי ממשלת אנרופם אשר היתה מצליחה בכל עניניה לא התמידה יותר מחמש שנים. וכאשר מת בא עליהם שבר על שבר. נציבי רומי עשקו את העם ומלאה הארץ חמס מפניהם, ואיבת דגים מביבותיהם רבתה. המצב האיום הזה היה סבה כי לא יכלו כלכל עוד העושק וכמעט התקנאו רוב העם באיש אחד לעמוד נגד גוגשיהם. וחתת אשר מלפנים הקנאים לא היו רק בת קטנה עתה יד רוב העם תכון עמם. ולא נפליא על זה. אם נראה כמה רבבות נקים נדרגו וכמה נמכרו לעבדים, ע"כ מי זה יכול לראות את החמס הזה ולא יחס לבכו? בכל התלאות אשר מצאום לפנים ראינו כי בית הנשיאים התאפק וסבל כי נטל עליהם, עתה גם הנשיא לא יכול לעצור עוד. כי כמו י"ח שנה לפני חרבן הבית היה רבן שמעון ב"ג הוקן לנשיא על ישראל. (יוספון קורות חיו 38). והוא נהג בידו את המרידה הגדולה האדרונה נגד הרומיים. הועד גדול אשר נתוערו החכמים בבית חנניה ב"ח היה בזמן הנשיאות של ר"ש. ובועד ההוא היתה יד ב"ש על העליונה ורבו על מנגדיהם, ולא היה זה במקרה. אמנם יען כי רוב הענינים אשר נשאו ונתנו עליהם היו מכוונים נגד הקירוב אל הגוים וגזירותיהם היו לתכלית הרחקתם. וברבר הזה הסכימו גם רבים מכ"ה עם ב"ש. הלא גם הנשיא ר"ש שהיה ראש לב"ה היתה ידו עם ב"ש בכחינה זו. וע"כ נבין למה במעמד ההוא רבו ב"ש על ב"ה ואמנם שב"ש בקשו לנוור גם על דברים אשר אין להם ייחוס אל התרחקות מן הגוים ובאלה עמדו ב"ה על דעתם וע"כ לא נמרו הדברים. ר"ש לא נטה בהנהגת נשיאותו סדרכי אבותיו. כס שהלל זקנו של אביו תקן פרוובול ועקר דבר תורה לצורך זמנו, וכמו שאביו לא חש לעקור דינים מקובלים אף בשהוחוקו בנדר דבר תורה כן עשה הוא. ופעם אחת עמדו קנים בירושלים בדינני זהב אמר רשב"ג המעון הזה לא אלין הלילה עד שיהיו בדינין נכנס לבית הין ולמד: האשה שיש עליה חמס לירות ודאות מביאה קרבן אחד ואוכלת בוכחים ואין השאר עליה חובה. הנה עשה תיקון נגד דין התורה מפני שראה שנמנעו מלהביא מפני הויקר ע"כ היקל נטתה משורת הדין (כריתות ח'. ובפרש"י) וכן היה משפטו כמשפט הלל בכחינה הצדוקים ופרסם שאין להחוק את הצדוקים כנכרים אלא הם כישראל גמורים אף שממאנים בקבלה (ערובין פ"ו מ"א). גם בזה מלא אחרי אדנותו שאין להעמיס על העם גזרות מה שאין רוב הצבור יכולים לעמוד בהם (תוספתא סנהדרין פ"ב). הלכות נזכרו משמו אבל אפשר כי יש הלכות שנאמרו בשם רשב"ג סתם שהיו מכנו, כמו שראינו לפני זה ענינים אמורים על רשב"ג סתם ומכוונים על רשב"ג הוקן. ים מסופרות עליו הגזרות אך אין בהן תועלת לתכליתנו (סוכה נ"ג: ע"כ ב.). ונתקיים לנו ממיז מאמר מוסרי (אבות פ"א) כל ימי גדלותי בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב משהתיק. ולא המדרש עיקר כי אם המעשה. וכל המרבה דברים מביא הטא. המאמר לא המדרש עיקר כי אם המעשה נראה שהוא מכוון נגד לימודי הבת

אשר

ועל זה אמר רשב"ג אני ראיתי שיהיה תורה תוראה ישראל ולשון זה מוכח שמדבר מוזן קיום ולא מוזן ר"ג השני שהיה בן זמנו וצער ממנו לימים

1) על תוספתא סוף ע"ה נשתכחו תלמידיו נקרא רבן. וע"ה ד"ם ער 58 שכתב ח"ל תראה (שע"כ נקרא רבן) למי שהוא היה הראשון אשר ישב יהודי בראש המנהדרין בלא אב"ד בצדו ולכן קראו לו רבן כלל ארונו כי לו לבד באז או האדנות. וספירתו סאמינינום איש סוכו ומשפטן בן הלל ואין להאריך.

אשר במל את חלק המעשי מן התורה, עד שלפי לימודיו אין עוד תכלית לתורה כי אם מצד הלמודי ולא מצד המעשה. הדעה הזאת נתפשטה גם אצל קצת יהודים באלכסנדריא. ופולון התרעם נגדה (בס' מאברהם צד 40) ונגד זה כוון מאמרו של רשב"ג. משנת מותו לא הדע לנו מאומה ומה שמסופר בהגדה שנהרג מהממשלה אין לו יסוד (1) אבל זה ברור כי מת קודם הירבן. כל הימים אשר ישב לראש היה דברו קדש לכל בני עמו וגם מנגדיו נתנו לו כבוד ויהללוהו כי היה איש מלא רוח חכמה ודעת רוח עצה וגבורה ולו נעשתה עצתו בכל עת כי אז היה אחרית ותקוה להתגבר על הרומיים (יוספון קורות חייו פ' ל"ח).

במשך זמן הנשיאות של ר"ג ור"ש בנו היו בית שמאי ובית הלל בתקפם. מיחודי חכמי הבתים נזכרו רק אחדים. אחד היה רבי חנינא סגן הכהנים. הוא היה מאוהבי השלום בראשונה ואולי בימי ר"ג. והזהיר להיות מתפללים בשלומה של מלכות שאלמלא מראה איש את רעהו חיים בלעו (אבות פ"ג מ"א). אבל הרמנים השתנו וגם הוא שנה דעתו. סעת אשר חמס הרומיים עבר גבול נהפך לשנוא אותם תכלית שגאה, ותהי ידו עם הקנאים מסכים עם הנשיא ר"ש. הוא התרעם נגד החורים והנגידים הם הבלאות שביהודה שפרקו עולו של הקב"ה מעליהם והמליכו עליהם עול בשר ודם (אבות דר"ג פ"ב) מרבירו האלה נראה כי החויק יסוד דעות הקנאים שאמרו: שלא יכנע ישראל את עצמו למלך בוד" כי מלכו ה' אלהיו ואוי לגבר אשר שם אדם ארון לו וסובל עול בשר ודם. האחרונים ספרו ממנהגיו וצמרג המתיחסים אל ביתו (שקלים פ"ו מ"א), מזה נשמע כי היה ראש בית אב בוטן הבית (דה"ט) וכן ספר שאביו היה דוחה בעלי מומים מלהקרב (תוספ' זבחים פ"ט), והי גם אחר הדבן. כשחרב הבית התיר לחיבייטבילה להמנע מלמבול בטי' באב ואמר כדאי בית אלהינו לאבד עליו שבילה פעם אחת בשנה (תענית י"ג). הוא קיים לנו הרבה דינים במנהגי הכהנים בעבודת הקרבנות (2). עדות אחת העיד בממון. הוא העיד על כפר קמון בצד ירושלים והיה בו זקן אחד והיה מלוה לבני הכפר וכותב בכתב ידו ואתרים חותמים ובא מעשה לפני חכמים והתירו (עדות פ"ב מ"ג), ובלי ספק היה המנהג להפך שהלזה היה כותב את השטר וכשאינו בקי בכתיבה נכתב על פיו בב"ד (8). אך ביתור ראינו כי ר"ח השתדל לקיים זכרון מנהגי העבודה במקדש. ולא היה יתיר בההשתדלות הזאת. אחד מחכמי דורו ובן דורו של ר"ג הוקן גם הוא קבץ על יד סדר הלכות בעבודת יום הכפורים. והוא היה שמעון איש המצפה. יש שחשבו לו סדר הלכות בדיני תמיד ואולי זה וזה היה מיסודו (יומא י"ד). וודאי גם הוא היה הי גם אחר הירבן שבונים הבית לא היה צורך לזה כי בוטן הבית לא הוצרכו החכמים להתעסק בדיני קרבנות שנמסרו לכהנים. הוא היה הי בוטן ר"ג הוקן, ושאל מ"ג הלכה ולא ידעה, ונחום הלבבר הודיע להם קבלתו מרבי מיאשה שקבל מאביו שקבל מהזוגות שקבלו מהנביאים הלכה למשה מסיני (פאה פ"ב מ"ז). והשני לו: אבא יוסי בן הנן גם הוא מסר מנהגי עבודת המקדש (תוספתא יומא פ"ה סוכה פ"ד). הוא היה מתרעם נגד הכהנים הגדולים

1) בדר"ג פ"ח נאמר על רשב"ג הוקן שנהרג ובשמחות מסופר זה באופן אחר ושם הוסף: כשנאה השמועה לר"ע. ובהרהר שאין זה רשב"ג הוקן. ובכזליתא פ' משפטים י"ח נזכר ר"ש סתם וכן עיקר ועי' בחבורנו בדות סופרים.

2) רובם עדיות ע"י פסחים פ"א מ"ו, זבחים פ"ד מ"ב, שקלים פ"ד מ"ד, עדיות פ"ב מ"ג, פרה פ"ג מ"א, מנחות פ"ו מ"א, נגעים פ"א מ"ד, יובא (ל"ט).

3) מובן מעצמו שהקבל עליו חוב או שגבר שקיים קבלתו בכתב ידו. כמו שהבצל כתוב הנם שנאמר וכתב לה מ"כ שהבצל אינו מוכרח לנרש ובנרשו מקבל עליו חוב וכן הדין צריך לכתוב הגם. וביבטיה (ל"ב. י"א) נאמר ואכתוב בספר הרי שכתב הקונה אף שהוכר מקבל עליו חוב ומסלק נפשו מקנינו. והקונה צריך ראה על טילוק זה שאלק המוכר לזה לא יועיל אם יכתוב הקונה ובכל זאת כתב ירמיה השטר. ולא עוד אלא שנעשה כן לחק: שדות בכסף יקנו וכתוב בספר וחתום והעד עדים ואינו ספרש מי יכתוב, ובהרהר שאין קפידא מי הכותב, והעיקר עדות העדים. ועתה זה היסוד לחכמים שהתירו הדבר. כי היה זה כפר קמון שלא היה ב"ד קבוע, ובני הכפרים אינם בקיאים בכתיבה, ומה יכול הוקן לעשות כי אם שיכתוב בעצמו, לזה גם החכמים התירו לנשות מהמנהג.

הגדולים שבימיו (פסחים נ"ז. תוספ' מנחות פ"ג). מזה ראינו שהי בומן הבית ולאחריו ואין לנו ממנו עוד כי אם מאמר אחד ואינו בהלכה (תוספתא סוף ערובין) 1. חברו או תלמידו היה אבא שאול בן בסנית (פסחים שם) והיה תנאי בירושלים (תוספתא ביצה פ"ג) ונהג בחסידות והחמיר על עצמו בשביתת שבת ויו"ט (שם במשנה פ"ג מ"ה) ויצא במדת הצדק והיושר לפני משורת הדין (בבלי שם כ"ט). אבל בעניני השומאה לא היה מקפיד כל כך (שבת פכ"ד מ"ה). יתר על זה לא נמסר לנו מקורותיו ולא ידענו אם האריך ימים עד אתר החרבן. מלבד אלה נזכרו עוד חכמים אחרים בשם שחיו בזמן הזה. יהודה בן פטירי (תוספ' סוטה פ"ה פ"ו), יהודה בן יעקב מבית נוכרין, יעקב בן יצחק מבית גופנין (תוספ' אהלות פ"ח) בן בוכרי (שקלים פ"א מ"ד), שמעון הצנוע (תוספ' כלים פ"א) ואחרים עוד. אבל מאמריהם מעטים ואין תועלת להכליתנו בוכרונם. ועוד יש חכמים אחרים אשר היו בדור האחרון שלפני החרבן אך עיקר פעולתם אשר פעלו לטובת האומה היה אחרי כן ע"כ ראוי לחדד מקום לזכרון פעולתם בדור הראשון אתר החרבן, ורק נזכיר עוד איזה חכמים אשר היה להם פקידה מיוחדת, ואיזה מן הכהנים הרשומים בהכמה וביראה רמא.

שני חכמים הרשומים בפקידה מיוחדת היו אדמון וחנן, היו בחצי המאה האחרונה קודם החרבן ונתמנו להיות דייני גולות (כתובות פ"ג ובירושלמי) או דייני גזרות (בבלי שם). מה מיכם של הדיינים האלה? אמרו בתלמוד שנקראו בן יען שהיו ממונים על הגולות (ירושלמי) והיו גזורים גזרות על הגול (בבלי). או אולי מהותם ממונים לדון בעניני נזקין וחבלות קטנות ודברי ריבות הרגילים ותכליתם להישיר משא ומתן בין איש לרעהו ולהרחיק הנוק משלום הכריזי. ולהשיג התכלית הזאת יסרו תקים כללים והפרשים נתנו לדון לדון כפי ראות עיניו לפי המקום והזמן וינזור לפעמים גזרות לא לפי הדין אלא כדי להחזיק שלום המדינה, וזה ענין דייני גזרות, שממנו על החלק הזה מן הנימוסים אשר תוצאותיהם לרוב גזרות (דה"מ 61). אמנם בין כל הענינים הדייניים אשר נמסרו על שם דייני גזרות אין גם אחד אשר יש לו יחס אל גולות או חבלות או שאר נזקים גדולים או קטנים, אלא כלם הם דיני ממון אשר דנו עליהם בסברה ובקצתם ע"פ יסודי ההלכה המקובלת, וע"כ כלם נופלים בגדר דיני ממון לא דיני נזקין וקנסות. אמנם דבר אחד המסופר על אודותם יתן תעודה על מיבם. גזורי גזרות בירושלים נטלו שכרם מתרומת הלשכה (שקלים ז'). ונראה מזה שנפקדו מהצבור להיות נועדים בכל עת לדון ולשפוט בין איש ובין רעו וקבלו שכרם מהצבור. אף שמן הדין לא יטלו הדיינים שכר לדון, אך באופן הזה שממנום מהצבור ומקרישים כל זמנם לפקידתם לא חשו ליקח שכר ולקחתו כדון (כתובות ק"ה. תוס') ובתי דין כאלה היה להם כת להכריח לדון לפניהם ולקיים פסקי הדין היוצא מלפניהם יען שקבלום הצבור עליהם (מנהרין כ"א). הפסק היוצא מב"ד היה נקרא מעשה בית דין, ובארץ ישראל קראו מעשה כזה בשם: גולי הדיינים. ובבבל אשלי הדיינים או אישר הדיינים, ושניהם אחד וחלופם מונח בחלוף המבטא (דיאלקט) וחלוף כזה בין ריש ולמ"ד מצוי מאד. ועתה כמו שהבליים אמרו: אשלי במקום אישר כמו בן היה החלוף הזה בארץ ישראל שקצתם אמרו: גולי הדיינים (ירושלמי ב"מ פ"א ה"ח) וקראום גם גזרי הדיינים (ירושלמי ס"ק פ"ג ה"ג), ועתה נראה שהדיינים הממונים על זה מהצבור, והיה להם הכח להכריח על קיום גזרי דיניהם או גולי דיניהם, נקראו בשם דייני גזרות או דייני גולות. מתנן נשארנו שתי הלכות. האחת: אשה שהלך בעלה למדינת הים ובאה ליוון מנכסיו אינה צריכה שבועה שלא תפסה משלו. ואם נודע אח"כ שמת ובאה לגבות צריכה שבועה (כתובות פ"ג מ"א). יסוד פסק זה הוא התקנה שהנפרעת מנכס יתומים

לא

1) ברוש' ב"ק פ"ה נמצא על שמו מדרש אחד ונזכר בבבלי ב"ק (פ"ם). בשם ר"א בן יעקב, ובמסכתא בשם אבא יוסי בן חנין משמש של רבי אליעזר ואבא יוסי בן יוחנן איש ירושלים הנזכר בבבלי (יבמות נ"ג:) אין ענין לזה ע"ש.

לא תפריע אלא בשבועה (שם פ"ד). ובימיו לא היו נמנעים מלהשביעה כבימי ר"ג הוקן (גיטין ל"ד); וא"כ חנן קדם לר"ג. ואמנם חנן דן מהסברה שכתביעת מיונות לא תשבע ולא חש שמא תפסה כנגדם שמונות דבר שאין לו קצבה וכנגד הכתובה הש. השניה: מי שח"ך למה"י ועמד אחד ופרנס את אשתו אבד מעותיו (כתובות פ"ג מ"ב) וזה נוסד על הכלל: שחמסלק חוב של חברו שלא בשליחות חברו רק מרצון עצמו אין חברו חייב בתשלומו, והכלל הזה נרמז בראכה אחרת לענין מודר הנאה מחברו ששוקל לו שקלו ופורע טובו (נדרים ל"ג). ולא ידענו איזו משתי הלכות האלה נסמכה על רעותה אם זו של חנן קודמת או להפך. על כל פנים הננו רואים שאלה הדיינים דנו על פי יסודות התורה שבעל פה ולא לפי אומר דעתם. ויתברר זה עוד יותר בשומנו לב על דברי אדמון שאמר שבעה דברים (שם) וכלם נוסדים ביסודי הקת התורה וטועה מי שאומר שאלה הדיינים לא היו כי אם ב"ד של הדיוטים ולא היו מן החכמים (יאסס צד 285). עוד נזכרו שני חכמים בכנוי גזרות. האחד הוא חנן המצרי, ואין לנו ממנו כי אם הלכה אחת (יומא ס"ג: וש"נ). והשני נחום המדי. ואם גם שהאחרונים הטילו ספק בזה וכדון, כי נחום לא היה בב"ד של אדמון וחנן, יען כי אלה שני החכמים היו קודם זמנו של ר"ג ונחום האריך ימים אחר החרבן כאשר יבואר בכל זאת אפשר שהיה מדיני גזרות באיזה זמן אחר ואולי בסוף ימי הבית. שש הלכות יש לנו ממנו (שבת פ"ב מ"א-ב"ב פ"ה מ"ב ע"ז ז'). על שלש א"ל חכמים נשתקע הרבר ולא נאמר. ומצאנו עוד ארבע הלכות אשר יש ליהם אליו אף שלא נזכרו בשמו (תוספתא ב"ב פ"ט) וכלם בדיני ממון. אחר החרבן באו אליו גזירות מן הגולה ומצאו בית המקדש חרב, אמר להם נחום המדי אלו הייתם יודעים שבית המקדש עתיד ליתרב נודדים הייתם? אמרו לו: לאו, והחזירים נחום (גזיר פ"ה מ"ה) וגם על זה לא הודו לו חכמי דורו. ואחד מחכמי ארצו נגה את החכמים על דבר התנגדותם באמרו כי אין זאת אלא מפני שעיניהם של חכמי ארץ ישראל צרה בתלמודם של החכמים מארץ אחרת (ע"ז ז').

מן הכהנים יש לרשום שלשה. יהושע בן נמלא נתכהן איזה שנים לפני החרבן. והשיג כהנתו על ידי שוחד. מרתא בת ביהתום אלמנת כהן נתארסה ליהושע ב"ג ונתנה תרקה דיתין שוחד לאגריפס המלך ונתן לו הכהנה הגדולה ואחרי כן כנסה ותהי לו לאשה (יבמות ס"א). הוא תקן תקנה גדולה לטובת עמו והיא הציבה לו יד לזכרון עולם. תקנתו היתה שיתן מושיבים מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר ושם הכניסו בניהם בכני שש או ככני שבע (ב"ב כ"א). שראה העם מתרשלים בגדול בניהם. וזאת ההתרשלות נרמה שהיה מרבית העם פרוע. לכן אין גם להפליא איך בקל פתחו לבם למסיתים בין להתקשר עם מורדים ובין להאמין באנשים אותיו עינים אשר קמו מוסן לומן, לאמר: כי רוח ה' עליהם, והתנבאו על שקר שעל ידם תושע ישראל. יהושע היה במרידה האחרונה מן הגזוחים והעלובים ומתנגד לקנאים. גם הועבר מכהנתו, אבל היה בסנהדרין, ולא היה מועצי מלחמה נגד הרומים (יוספון במלחמותיו ס"ד פ"ג ופ"ה). הוא היה עשיר גדול ונדב הרבה להפארת בית אלהים (יומא פ"ג מ"ט). אף כי היה חכם ומן הסנהדרין בכל זה לא נזכרה הלכה בשמו. וזכריה בן הקצב, גם הוא היה כהן, והי בסוף ימי הבית ולאחריו, ושירידי דבריו הם שתי עדיות (כתובות פ"ב מ"ט עדיות פ"ה מ"ב) ונזכרו שתי הלכות על שמו (תוספ' מגילה פ"א ב"ב פ"ז ובבלי שם ק"א). והוא היה הראשון אשר הובא ממנו מדרש הורש אות יחידי לרבי (מוטה פ"ב מ"א). וזכריה בן אבקולס. היה מועצי מלחמה וידו עם הקנאים (יוספון ההגדה מחלישה את עותרתו נגד עמו אשר היה מן הגורמים בנזקה ומיחסת זאת לענותותו (גמין נ"ו). תוספ' שבת פ"ו), הלכה אחת יש ממנו ובה מתנגד לב"ש ולב"ה ואמר שלא כדבריו זה ולא כדבריו זה. מזה יש לשפוט שהיו חכמים בעת ההיא אשר לא התיחסו לאחד מן הבתים וודאי לא

לא היה זכריה ויחדי בתכונה זו. וגם זה היה מן הסבות כי בהתועדם בבית חנניה ב"ח שרבו ב"ש על ב"ה, כי במעמד ההוא גורו על דברים אשר היו צורך זמנם להרחיב הפירוד בינם ובין האומות ולתכלית הזאת מצאו בכל הסכמה על הגזירות גם מן החכמים אשר לא היו מב"ש (ראה למעלה פרק זה).

רוב חכמי יהודי הראשון אחרי הירבן כבר היו יענים להועיל לעמם בקרב המצוקות בימי הבית האדוניים בחכמתם ובעצתם. אלה יעצו לשלום ואלה למלחמה וכונת כולם היתה לטובה. אבל עצת אדם היתה לשוא כי ה' לא צוה וה' אמר: צדקה היא מלפני לפור ישראל בין האומות (פסחים פ"ז:). הוא יעץ על ירושלים כי תהיה למעי מללה, ועל המקדש כי יהיה לשרפת אש, וארצה שטמה כמהפכת זרים, אלה סערי העתות גברו עליהם ויסיעו כעץ אחרית ותקוה להפשייתם המדינית, אבל לא היה להם כח להעביר רוח האהבה אל מורשת אבותיהם מלבם, ואמונתם באלהי אב"ה לא החלישו אך החזיקוה, הפצם לדרוש תורת ה' לא נמוש רק התאמץ בקרבם בכפל כח וכיוצא מארץ ציה עלתה תשוקה עזה לתורה ולתעודה מתוך תרבות ירושלים והמקדש. שארית הפליטה מן החכמים היא היתה הגר לרגלי עמם בימי ענים וסירוס, שרידי החכמים האלה, בתבונות כפיהם ינחו את יתר הפליטה מן העם, ובהיות עיקר פעולתם אחרי הירבן על כן גם שם ניהד מקום לזכרון מעשיהם, אבל פה נשים עינינו ומעינינו על מצב התורה שבעל פה בכלל עד איפוא גדלו פארותיה והאריכו ענפיה, ובהיות הפנה הזאת ארוכה ורחבה ניהד לה מללקה מיוחדת בספר הבא, ונתתום הספר הזה בבחינה קטנה על הסבות אשר על ידן נסבה התרחבות התורה שבעל פה בפרק הזמן הגדול אשר עברנו עליו עד כה. סבות התרחבות היו רבות ושונות, הרבה מאד פעלו הקורות אשר קרו את העם למן היום אשר שבו מארץ גלותם, העולה על כלנה היה אשר נאנסו פעם אחר פעם למור ממנהגיהם ומן הדת. בכל עת האונס מצד האחד מוליד קשיות ערף בצד שכנגדו. וזה הדבר התאמת בכל תקף אצל היהודים, כאשר השתללו מגזירותם להעבירם מרתם כן גם הם התאמצו להחזיק בה בותרון עז, וזה גרם שהוסיפו גדרים ונתנו הק על חק וצו לצו. חקים רבים נתחדשו לתכלית ההרחקה מן האומות, ולפעמים נתחדשו חקים להפיס דעתם של אומות. אלה הן הסבות התוציות; אבל יותר מאלה היו הסבות הפנימיות כמה וכמה קורות פרטיות היו לפעמים סבה לקבוע הלכות ודינים. התנגדות הצדוקים פעלה הרבה להרש חקים חדשים, ויותר מזה עשו מהלכות חכמי הפרושים עצמם אלה עם אלה שהן היו כמעין הנובע אשר יתן מימיו הדישים כל רגע ורגע. אך דבר אחד אשר נכפילוה פה מיתונו הסבה היותר גדולה להרחבת התורה שבעל פה. וזה: שבמשך הזמן גדלו דרכי המרש והרחיבום להסכים ההלכות הקבועות עם המקרא, וזאת ההרחבה גדלה כערך שהתרבו ההלכות ותולדותיהן. מראותנו שבסוף ימי הבית כבר דרשו אותיות נדע שרביי ההלכות הכריזם לבקש יסוד בדרשת האותיות. אבל כאשר הועילה הרחבת המדרש ליסוד ההלכות המקובלות, כן גרמה להרש על פיה ההלכות חדשות ועל דרך זה הלכה התורה שבעל פה מצעד אל צעד הלאה. אם נרצה להעריך גודל מדרגתה שהגיעה אליה בסוף ימי הבית, נשים לב אל רביי ההלכות הנקראות על שם החכמים אשר היו במשך הזמן הזה, בפרט אל דברי שמעון ב"ש וחבריו, שמעיה ואבטליון, שטאי והלל, ב"ש וב"ה וחכמי דורם, ארימון וחנן, ור"ג הזקן וכל שאר החכמים הנקובים בשם, ובכלל נהבונן במספר רב של ההלכות אשר נזכרו בתם בכפרי תורה שבעל פה אשר יתברר מתוכן, מענין ולשונן כי הן קדומות, או אשר חכמים שברור הראשון אחרי הירבן מרכיבים במובןן ובהנבולתן או שיכרו עליהן הלכות חדשות. בכמה מאלה ההלכות והדינים והתיקונים מבורר מתוכם שלא יאודו להירבן הבית ובקצתם מפורש שבזמן מאוחר נטו מן ההלכה ההיא אם מפני שראו לעשות גדר, או שדרשו איוו

דרשה

דרשה, או שנתבטל מעם הראשון (דה"ט 142) ועתה אם נשים לב לכל פרטי הדברים האלה נבין בקל עד היכן הגיע מדרגת התורה שבעל פה בזמן שחרב הבית. זה הוא במה שנוגע בחלק המעשי וההלכותי; אמנם גם חלק האמונות והדעות גם הוא הגיע למדרגה גדולה. לדביר מדרגת שני החלקים האלה נעביר על פנינו בספר הבא פרטים וכלליהם.

ספר חמישי

מצב התורה שבע"פ בסוף ימי הבית, מדרש אנרה, ספרים הצונים, דעות היהודים האלכסנדרים, עיקרי אמונת ודעות, יתום התורה שבע"פ לדת היהודים המשיחיים ולכתוביהם, חיבן הבית.

פרק עשרים ואחד

מצב התורה שבע"פ בסוף ימי הבית

נושאי התורה בכלל היו החכמים שבכל דור ודור ובפרט היה הבית דין הגדול בירושלים הפקידה הראשית אשר ממנה ההוראה יוצאת לכל ישראל. מאז היה ישראל לגוי עמדו בראש העם שופטים לשפוט בין דם לדם בין דין לדין ולכל דברי ריבות. מספר השבעים אלה הראשים נרמז בתורה (במדבר י"א). ויהי כאשר יסרו בבית השני פקידה הבית דין הגדול שמו מספרו שבעים, ואחד הראש על גביהם (סנהדרין ב'). הכ"ד הגדול היה נקרא בראשונה כנסת הגדולה ולאחר זמן כאשר באו תחת ממשלת היונים הוסב להקרא בשם סנהדרין. במשך הזמן נעשו ראשי הסנהדרין שנים; נשיא ואב כ"ד. בסנהדרין ראוי שישבו כהנים ולוים אבל אין זה הכרח (ספרי שופטים פ' קנ"ג סנהדרין י"ד); וכל ישראל מופלגים בתורה ובחכמה ובלשונות ראויים לישב בסנהדרין (מנחות ס"ה). אבל אין מעמידים פסולי כהנה (סנהדרין ל"ב). והגר פסול לדיני נפשות אם לא שאמו מישראל (יבמות מ"ה; וש"נ) וכן הממור פסול (קידושין ע"ו), בימי הירודוס תקנו שהמלך לא דן ולא דנין אותו (סנהדרין י"ח). אין מושיבין בסנהדרין זקן וסרים ומי שאין לו בנין (תוספ' סנהדרין פ"ו), וכל הקרובים זה לזה או לבעל דין (גמ' שם כ"ו: וירושלמי פ"ג ה"ו) וכ"ש פסולים מחמת עברה (שם כ"ד:). הדיין יהיה חכם וענו שפוי עין טובה נפש שפלה רוח נמוכה לב טוב יצר טוב והלך טוב (ירושלמי שם פ"א ובבלי פ"ח: תוספ' פ"ו). הסנהדרין של ע"א נקראה גדולה, טרם יצאה ההוראה לכל ישראל, והיא יושבת בלשכת הגזית (בבלי פ"ו: ובב"מ), הם דנין את השבט, ונביא את שקר וכהן הגדול, על פיהם מצינאים למלחמת רשות ומוסיפים על העיר ועל המטה להשקותה (שם ב'). על פיהם יוצאים למסעות החלל (פסוקה מ"ה). ועושים זקן ממרה (סנהד' פ"ו: שם ב'). על פיהם יוצאים להשקותה (פסוקה ז'). והם ממנים בית דין מקרבם ליחס יחוכי כהנה ולויה (מדות פ"ה מ"ד קידושין ע"ו: תוספ' חגיגה פ"ב). למחסי כהנה האלה היה מקום סיוחד אהורי בית לפרכת (ספרי קרח) ונקראים כ"ד של כהנים, והוא נוסד בימי הירודוס. דרך ישיבתם כחצי גרון עגולה ושלוש שורות תלמידי חכמים לפניהם שאם יחסר אחד מן הסנהדרין כדי שיוכלו להשלימה (סנהד' ל"ו:). הוצרך אחד לצאת יוצא אם יש שם עכ"פ כ"ג (ג"ו שם). גדול הסנהדרין יושב בראש ואב"ד לימינו והגדול אחריו לשמאלו (שם תוספתא פ"ו:). זמן ישיבתם מתמיד של שחר עד המיד של בין הערבים. בשבתות וי"ט נכנסים לבית המדרש

1) ח"ל וזנה הנך בראשונה (כלו' בראשונה היו אמורים) היו קצתם ע"פ הוראת חכמים ובימים האחרונים ראו לשונה והלכה מפני שראו לעשות גדר או שררשו דרשה או שנתבטל מעם הראשון.